

DEZAVANTAJLI ÇOCUKLAR

EDITOR
DR. ÖĞR. ÜYESİ HATİCE YALÇIN

Dezavantajlı Çocuklar

Dr. Öğr. Üyesi Hatice YALÇIN

1. Baskı : 2021
ISBN : 000-000-00000-0-0
Yayıncı Sertifika No : 48967

KTO Karatay Üniversitesi Yayınları

Akabe Mah. Alaaddin Kap Cad. Karatay / KONYA 444 1251 • www.karatay.edu.tr •
karyay@karatay.edu.tr

Kitabın tüm yayın hakları KTO Karatay Üniversitesi Yayıncılık ve
Yapımcılık İktisadi İşletmesine aittir. Kaynak gösterilerek kısmen
kullanılabilir.

Editör : Dr. Öğr. Üyesi Hatice YALÇIN
Yazarlar : Prof. Dr. Murat BEKTAŞ, Doç. Dr. Sibel KÜÇÜKOĞLU,
Dr. Öğr. Üyesi Demet AKARÇAY ULUTAŞ,
Dr. Öğr. Üyesi Semra KÖSE, Öğr. Gör. Hilal KURT SEZER,
Öğr. Gör. Merve AŞKIN CERAN, Öğr. Gör. Ayşegül
YILDIRIM, Öğr. Gör. Canan KELEŞ ERTÜK
Elif GÜVENER, Şerife KAYA, Emine ERKOÇ
Redaksiyon : Hakkı Cihan COŞKUN
Kapak Tasarımı: Gökhan AKTEN
Sayfa Tasarımı : Gökhan AKTEN
Dizgi : Zeynep NAZLI
Baskı / Cilt : Dizgi Ofset Matbaacılık - F.Çakmak Mh. Matbaacılar Sit.
10451 Sk. No: 4 Karatay / KONYA

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
1. Ünite	Dezavantajlı Çocuklar	11
	Dr. Öğr. Üyesi Hatice Yalçın	
2. Ünite	Suçta Sürüklenen Çocuk	27
	Dr. Öğr. Üyesi Demet Akarçay Ulutaş	
3. Ünite	Korunmaya Muhtaç Çocuklar.....	59
	Çocuk Gelişimi Uzmanı Elif Güvener	
	Çocuk Gelişimi Uzmanı Şerife Kaya	
4. Ünite	Çocuklarda İhmal ve İstismar	97
	Dr. Öğr. Üyesi Hatice Yalçın	
5. Ünite	Travmatik Toplumsal Olaylar.....	131
	Doç. Dr. Sibel Küçükkoğlu	
	Öğr. Gör. Hilal Kurt Sezer	
6. Ünite	Bağımlılık ve Çocuk	161
	Dr. Öğr. Üyesi Demet Akarçay Ulutaş	
7. Ünite	Sağlık Sorunları Olan Çocuk	205
	Dr. Öğr. Üyesi Semra Köse	
	Öğr. Gör. Hilal Kurt Sezer	
8. Ünite	Özel Gereksinimli Çocuk.....	255
	Prof. Dr. Murat Bektaş	
	Öğr. Gör. Merve Aşkın Ceran	
9. Ünite	Sokak Çocuğu Sokakta Çalışan / Çalıştırılan Çocuklar ve Çocuk İşçiler	311
	Öğr. Gör. Ayşegül Yıldırım	
	Öğr. Gör. Canan Keleş Ertük	

10. Ünite	Aile Yapısıyla İlgili Sorunlar.....	355
	Sos.Hizm.Uzm/Aile Danışmanı Emine Erkoç	
11. Ünite	Davranışsal Sorunları Olan Çocuk	381
	Dr. Öğr. Üyesi Hatice Yalçın	
12. Ünite	Dezavantajlı Çocuklarda Eğitim	413
	Öğr. Gör. Canan Keleş Ertük	
	Öğr. Gör. Ayşegül Yıldırım	
13.Ünite	Dezavantajlı Çocuklarda Sağlık Profesyonelleri	441
	Öğr. Gör. Merve Aşkın Ceran	

BİRİNCİ ÜNİTE

DEZAVANTAJLI ÇOCUKLAR

Çocuklar kendi ayrı dünyaları olan, kendi kendine yaşayan kişiler değildir. Büyüyüp gelişmeleri, önlerindeki fırsatlar ve karşılaştıkları riskler, anne babaları, aileleri ve toplum, kendilerine bakım ve eğitim sağlayan kurumlar ve profesyoneller, reklamlar, televizyon ve internet gibi faktörler tarafından çocuğun yaşam süreci belirlenir. Bu faktörler ise tarihin, kültürün, siyasetin, hükümetlerin, ekonominin ve teknolojinin etkileriyle şekillenir (Türkiye’de Çocukların Durumu Raporu, 2011). Çocukların yaşamını etkileyen faktörler, bazı toplumlarda dezavantajlı koşulları kapsamaktadır. Son yıllar içerisinde tüm ülkelerde dezavantajlı koşullar altında yaşamını sürdüren çocukların oranı gittikçe artmaktadır (Toklucu, 2018).

Dezavantajlı grup; sosyal dışlanmaya maruz kalan, işsizlik, yoksulluk, düşük gelir, sağlıksız barınma, yüksek suç oranı, sağlık sorunları ve ailevi problemler yaşayanlar, yaşam mekânları açısından yoğun farklılıklar içinde olanlardır (Burningham & Trush, 2003).

Dezavantajlı durumda olan bireyler, toplumdakilerin çoğunun ulaşabildiği destek, sağlık, eğitim, bilgi alabilme gibi bireysel ve sistemsel araçlarını kullanamamaktadır. Bir toplumun içerisinde veya toplumlar arasında yaşam kalitesindeki eşitsizlikler, daha az erişebilenler için dezavantajlı bir durumdur. Toplumda bireylerin ihtiyaçlarının sağlanmasının engellenmesi veya bir şekilde karşılanamaması dezavantajlı durumun oluşmasına yol açar (Koçancı, 2019).

Dezavantajlı çocuklar; diğer bireylerin yararlandığı her türlü hak ve yaşam olanaklarından yararlanamayan, özellikle eğitim, sağlık, çalışma gibi alanlarda erişim hakları çok sınırlı olan bireylerdir. Çocukluk dönemlerinde yaşlarına uygun olmayan ortamlarda bulunan; bilişsel, sosyal, duygusal ve psikolojik gelişim alanlarında gerilemeye neden olabilecek riskleri içeren bir yaşam içerisinde olan çocuk, dezavantajlı çocuktur (Öcal, 2015).

Dezavantajlı bireyler için farklı kaynaklarda “dışlanmış”, “savunmasız veya korunmasız”, “risk altındaki birey” şeklinde isimlendirmeler de yapılır. Bu terimler sosyal, bilişsel, psikolojik ve biyolojik açıdan diğer bireylere göre daha negatif durumda bulunan kişi ya da grupları ifade eder (Helliwell, Layard, Sachs & De Neve, 2020).

Çocuklar, sağlıklı bir toplum yapısının oluşması için her bakımdan yeterli bir şekilde yetiştirilmelidir. Çocukların aile ortamında, okulda ve toplum içinde doğru bir şekilde yönlendirilmesi, ahlaki ve toplumsal değerlerle donatılması ve kaliteli, evrensel bir eğitim sistemiyle yetiştirilmesi önemlidir.

Oyun çağındaki çocuğun oyun oynaması, okul çağındaki çocuğun okula gitmesi gerekirken bazı çocuklar tehlikeli ve gelişimlerini engelleyen ortamlarda yaşamaktadır. Çocuklar yaşadıkları olumsuz şartlar ve bazı olası risklerden dolayı koruma ve destek mekanizmalarına ihtiyaç duyar. Öncelikle aile ortamında olumsuz yaşam şartlarının dikkate alınması gerekir (Yavuz & Özmete, 2012).

Bir çocuğun sağlıklı şekilde büyümesini sağlayacak en ideal ortam aile ortamıdır. Aile, çocuğun ilişki kurduğu ilk ve en önemli çevredir. Aileyi arkadaş, sosyal çevre, sosyal gruplar, büyük gruplar, toplum takip eder. Bütüncül bir bakışla insan ve çevre ancak

toplumsal hayatımızda böyle bir dezavantajlı grup yer almıyordu. Dolayısıyla sosyal yaşamda dezavantajlı bireylerin oranı ve yaşam şartları farklı zamanlarda değişim göstermektedir (Öcal, 2015).

Dezavantajlı çocuk: Diğer çocukların yararlandığı her türlü hak ve yaşam olanaklarından yararlanamayan, özellikle eğitim, sağlık, çalışma gibi alanlarda erişim hakları çok sınırlı olan çocuklardır (Walker, 2011).

Risk altında bulunan çocuk: Yaşına uygun olmayan tehlike ve risk içeren yaşam ortamında bulunan çocuktur. Günümüzde tehlikeli ve riskli ortamlarda yaşamını sürdüren çocukların sayısı artmıştır. Çocukları riskli davranışlara sevk eden nedenler aile, çevre ve psikolojik faktörler olarak sınıflandırılmaktadır. Araştırmacılar risk altında bulunan çocukların, okuldan kaçma, madde kullanma, sokakta çalışma, çalma, yalan söyleme, kendine ve çevreye zarar verme, dikkat eksikliği, otoriteyle sorun yaşama ve suç işleme gibi riskli davranışlar gösterme olasılıklarına sahip olduklarını öne sürmektedirler (Seçer, 2018).

Eğitim dışında kalmış çocuklar: Eğitimin her aşamasında düzenli ve sistematik olarak okula gidemeyen, buna bağlı olarak da düzenli eğitim alamayan çocuklar ifade edilmektedir (Yavuz & Özmete, 2012).

Ayrımcılık: Çocuklara yapılan eşitsiz muameleyi kapsar. Toplumsal olarak kabul edilemeyecek düzeyde çocuğun ötekileştirilmesi; sağlık ve eğitim gibi temel haklarından yararlanmasının engellenmesidir (Helliwell, Layard, Sachs & DeNeve, 2020).

Çalışan çocuklar: Ücretli ya da ücret ödenmeden, yarı zamanlı ya da tam zamanlı, aile içi ya da dışında çalışan çocukları kapsayan ifadedir. Bu çocukların büyük bir bölümünün sağlıkları ve gelişmeleri tehlikeye atılmakta olduğu rapor edilmektedir (unicefturk.org, 2017).

İstismar ve ihmal edilen çocuklar: Devamlı veya zaman zaman çocuğun sağlığına, gelişimine ve onuruna karşı gerçek veya potansiyel tehlike oluşturan her türlü fiziksel, duygusal ve cinsel şiddet, ihmal ve sömürü davranışlarını kapsar (Schwartz & McCauley, 2007).

Sosyal dışlanma: Çocuğun yoksulluk, eğitimsizlik, engellilik, işsizlik gibi sebepler nedeniyle sağlık, eğitim ve kültürel kaynaklardan faydalanamaması, toplum dışına itilmesi, modern yaşamdan uzak tutulması ve karar alma etkinliklerine katılmamasıdır (Helliwell, Layard, Sachs & DeNeve, 2020).

Suçta Sürüklenen Çocuklar: Çocuk grubuna giren 18 yaşın altındaki bireylerin herhangi bir sebeple suça karışması ve buna bağlı adli sistem içerisinde yargılanmayı gerektiren davranışlar göstermesi çocuk suçluluğu olarak değerlendirilir. Çocuk suçluluğu, sıklıkla gelişimsel olarak "problemlili dönem" ya da "geçiş dönemi" olarak adlandırılan ergenlik dönemine rastlar ve suç işlemeye meyilli olma çocuk-ergenlik döneminde daha yaygın görülür. Yetişkinler çocukların daha az yasal ceza almalarını gözönünde bulundurarak çocukları suç davranışlarına yönlendirebilir (Güçlü Yılmaz, 2015; Güngör, 2013).

Sokakta yaşayan çocuklar: Sokaklardaki, aileleriyle çok ince bir bağı olan ya da hiç olmayan, belli hayatta kalma stratejileri geliştirmiş çocukları kapsayan bir terimdir. Bu çocuklar tehlikeli maddelerin üretiminde yer alma ve madde bağımlılığı, sömürülerek çalıştırılma, cinsel istismar, ayrımcılık, şiddet gibi riskler altındadır (Ögel, 2005).

Silahlı çatışma yaşayan çocuklar: Doğrudan ya da dolaylı olarak savaşçıların, savaşın, iç çatışma ve şiddetin kurbanı olan çocuklardır. Bu çocuklar yaralanma, işkence ve kötü muameleye maruz kalma, ebeveynlerini ve yakınlarının yaralanması ve ölümü, şiddet, çocuk asker olarak savaş ve çatışmalarda kullanılma, zorunlu göçe tabi olma, göç edilen yerlerde ötekileştirilme, dışlanma, aşırı politik ve milliyetçi eğilimler edinme, hastalık, yoksulluk ve yetersiz beslenme gibi sorunlar yaşamaktadırlar (Bilgin, 2014).

Doğal felaketlerden etkilenen çocuklar: Deprem ve sel gibi etkisi büyük boyutlarda olan felaketlerle, kuraklık gibi yavaş yavaş etkisini gösteren olaylardan etkilenen çocuklardır. Çocuklar ve ergenler afetlere maruz kalan ve afetlerden etkilenen grupların en hassas ve savunmasız bireyleridir. Her yıl dünya üzerinde milyonlarca çocuk ve genç doğal ve insan kaynaklı afetlere maruz kalmakta ve bu afetlerden farklı şekillerde etkilenmektedir (Karabulut & Bekler, 2019).

Göçmen çocuk: Göç; bireylerin gelecek yaşantılarının tamamını veya bir kısmını geçirmek üzere, sürekli ya da geçici bir süre için bir yerden bir başkasına yerleşmek amacıyla yaptıkları coğrafi yer değiştirme olayıdır. Göç, çocukların yaşamını olumsuz yönde etkilemekte ve kalıcı sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Çocukların özellikle büyüme ve gelişme süreçlerinin devam etmesi, ebeveynlerine bağımlı olmaları ve kendilerini korumadaki yetersizlikleri gibi nedenlerle göç sürecinde sağlık açısından etkilenmelerine neden olmaktadır (Aydın, Şahin & Akay, 2017).

Mülteci çocuk: Ülkesinde ırk, din, sosyal konum, siyasal düşünce ya da ulusal kimliği nedeniyle baskı altında olup kendi devletinin ona tarafsız davranmayacağı düşüncesi ile ülkesini terk eden, başka bir ülkeye sığınma talebinde bulunan ve bu talebi o ülke tarafından onaylanan kişi mülteci olarak değerlendirilmektedir (UNHCR, 2019). Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), dünyada bulunan yaklaşık 22.5 milyon mültecinin yarısından fazlasının 18 yaşından küçük çocuk olduğunu rapor etmiştir. Türkiye Dünyada en çok mültecilere ev sahipliği yapan ülke konumundadır (Sarvan & Efe, 2020).

Çocuğa saygı kültürü: Tüm çocukların hak sahibi bireyler olduğu kabul edilerek çocuğun yaşama, gelişme, korunma, katılım ve ayrımcılığın önlenmesi haklarının hayatın bütün alanlarında benimsenmesini kapsar (Türkiye'deki Risk Altındaki Çocuklar Raporu, 2019).

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE DEZAVANTAJLI ÇOCUK

Dünya genelinde aile ve toplumsal nedenlerle çok sayıda çocuk eşit olmayan ortamlarda yaşamaktadır (Walker, 2011). Dünya'da ve Türkiye'de çocuk hak ve özgürlüklerini güvence altına almak için yapılan düzenlemeler, "çocuk haklarının öğretilmesi", "kişisel hak ve özgürlükler" ve "çocuğa saygı kültürü" gibi temel ilkeler üzerine kurulmuştur. Ancak çoğu toplumlarda bu kavramların gündeme gelmediği görülür (Barret, 2010).

Dünyada 2,2 milyarı çocuk olmak üzere 7 milyardan fazla insan yaşamaktadır. Milyonlarca çocuk ve genç ebeveyn bakımından yoksun ya da kaybetmek üzeredir. Yoksulluk içinde 570 milyondan fazla çocuk yaşamaktadır ve 150 milyon çocuk bir ya da her iki ebeveynini de kaybetmiştir. 220 milyon çocuk ise risk altındadır (Türkiye'deki Risk Altındaki Çocuklar Raporu, 2019).

UNICEF (2019) Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Çocukların Eğitimine İlişkin İstatistik Raporunda, dezavantajlı durumdaki çocuklara eğitim fırsatı sağlamak ve bu fırsatlara

erişimlerini sağlayan güçlükleri ortadan kaldırmak amacıyla ulusal ve uluslararası paydaşlarla işbirliği yapıldığı belirtilmektedir. Ancak sürekli olarak farklı şekillerde ortaya çıkan dezavantaja neden olan durumların çocukların eğitim, sağlık ve sosyal olanaklarını kısıtladığına ilişkin vurgulamalar da yapılmaktadır.

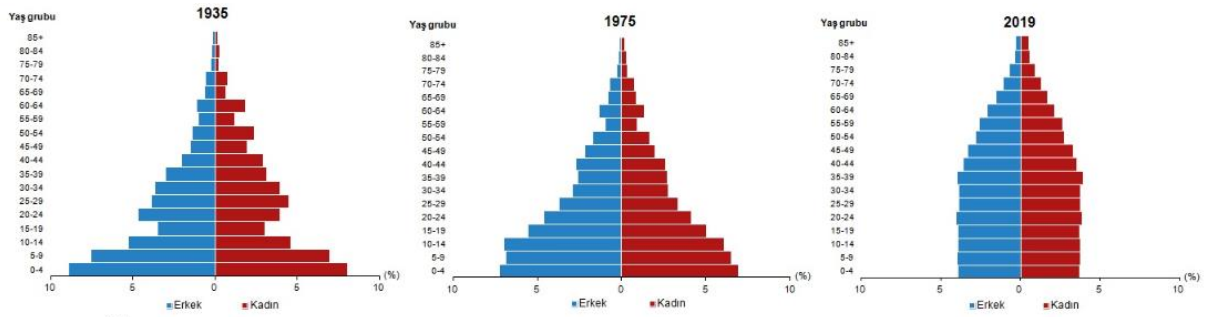
Türkiye Çocuk Hakları Sözleşmesi imzalanmış olmasına karşın çocukların genel durumuna bakıldığında çocukların korunma, yaşatılma, geliştirilme ve katılmaları için yeterli düzeye gelineemediği; çocukların yüksek yararı için olması gereken koşulların ülkemizde hala tam oturmamış olduğu görülmektedir (Türkiye’deki Risk Altındaki Çocuklar Raporu, 2019).

Türkiye nüfus yoğunluğu açısından değerlendirildiğinde Avrupa’nın beşinci, Ortadoğu’nun birinci sıradaki ülkesidir ve dünya nüfus sıralamasında ilk 20 ülke arasında yer alır (Türkiye’deki Risk Altındaki Çocuklar Raporu, 2019).

Türkiye nüfusu yaş yoğunluğu açısından değerlendirildiğinde çocuk nüfusu genel nüfusa oranla %41.78’dir (TÜİK, 2018).

Bu istatistikler Türkiye’nin batılı ülkelerle karşılaştırıldığında önemli ölçüde çocuk nüfusa sahip olduğunu gösterir. Çocuk sayısındaki bu ciddi göstergeler Türkiye’de çocuk nüfusun devlet ve toplum için önemli bir toplumsal yapı olduğunu ortaya koymaktadır (unicefturk.org).

Türkiye’de yaklaşık 22.6 milyon kişi ya da nüfusun %31.1’i 18 yaşın altındadır (TÜİK, 2019). Türkiye’de çocuk ve gençlerin genel nüfusa oranı, dünyadaki çoğu ülke ile karşılaştırıldığında “genç nüfus” olarak değerlendirilmektedir. Türkiye bugün de görece olarak genç bir nüfusa sahiptir (Şekil 2).

Şekil 2. Nüfus piramidi (1935, 1975, 2019)

Kaynak: TÜİK, 2019

Genç nüfus ülke geleceği ve çalışan birey oranı açısından yararlıdır ancak çocuk ve gençlere fırsatların verilmesi; eğitim ve sağlık olanaklarının iyi olması gerekir (Baş, 2017). Türkiye’de bazı bölgelerde nüfus artışı hızlıdır, ortalama yaş düşüktür ve nüfusun tamamına göre çocuk sayısı fazladır. Bu durum ailelerin ve toplumların kaynakları üzerinde dezavantajlı durum oluşturmaktadır. Güneydoğu’da ve bazı Doğu illerinde 18 yaşından küçüklerin toplam nüfus içindeki payı %40-50 iken bazı Batı illerinde bu oran %20-25’e inmektedir (Onbirinci Kalkınma Planı 2019-2023).

Eğitim

Eğitim, toplumların mevcut refah düzeyi ile nesiller arasındaki sosyal ve ekonomik hareketliliğinin en önemli belirleyicilerinden biridir. Türkiye’nin imzaladığı Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi Sözleşmeleri; eğitim ve öğretim hakkını güvence altına alır ve

bu hakkın, devletin vatandaşlarına sunması gereken bir ödev olduğunu belirtir (UNICEF, 2019). Ülkemizde eğitim alanındaki en önemli konulardan birisi dezavantajlı olan çocukların eğitime erişimi sorunudur. Suça itilen, çalışan, fiziksel engeli olan, mevsimlik işçi ailesiyle birlikte çalıştığı için okula gidemeyen çocukların eğitime devam etme oranı düşüktür.

Türkiye'nin 12 yıllık temel eğitimdeki öğrenci başına düşen eğitim harcama oranı OECD ortalamasının altında seyretmektedir ki bu durum dezavantajlı çocuklar için önemlidir; ilköğretim sonrası eğitimde ve hayatın diğer alanlarında eşitsizlik sürmektedir (unicefturk.org). Bununla birlikte Türkiye'de ilköğretim düzeyinde cinsiyet eşitliği neredeyse sağlanmıştır. Henüz özellikle okul öncesi kademedede alınması gereken mesafe bulunsa da, Türkiye'de okullaşma oranları, derslik ve öğretmen sayısı gün geçtikçe artmaktadır (Onbirinci Kalkınma Planı 2019-2023).

Sağlık

Çocukların fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal açıdan tam bir iyilik halinde olması gerekir. Çocukların sağlık hizmetlerine ulaşımı, sosyal güvenlik kapsamında bulunma, doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonu dönemde sağlık hizmetlerinden yararlanma, bebek ölüm hızı ve aşılama oranı gibi durumlar çocukların sağlıklarıyla ilgili avantajlı veya dezavantajlı durumları belirler (Barret, 2010).

Türkiye, özellikle de sağlık ve eğitim alanlarında geniş kapsamlı kamu hizmetleri sunan, köklü kurumları bulunan ve üst-orta gelir grubunda yer alan bir ülkedir. Türkiye'nin çocuk haklarını savunma ve ulusal sınırların ötesinde de destekleme kapasitesi, kayda değer bir düzeydedir (Türkiye-UNICEF İşbirliği Programı 2016-2020).

Çocuk ve gençlerin hayat koşullarının şekillenmesinde içinde buldukları çevre ortamı çok önemlidir. Bulunduğu çevrede sağlık hizmetleri olanaklarına sahip olamayan çocuklar, diğer bölgelerdeki çocuklara göre dezavantajlı olarak çeşitli imkânlardan yararlanamaz. Bu durum zamanla fiziksel, sosyal ve duygusal sağlığın gerilemesine neden olur.

Dezavantajlı gurupların eğitim ve sağlık sorunlarının üstesinden gelmek üzere Avrupa Komisyonu çözümler üreterek ekonomik, sosyal ve eğitimsel programlar yürütmektedir. Bu strateji kapsamında çocukların eğitim ve sağlık durumlarının geliştirilmesi amacıyla "Hayat Boyu Öğrenme" programı uygulamaya geçirilmiştir (Onbirinci Kalkınma Planı 2019-2023).

DEZAVANTAJIN SINIFLANDIRILMASI

Türkiye'deki Risk Altındaki Çocuklar Raporunda (2019) dezavantajlı durumda yaşayan çocuklar çalışan çocuklar, eğitim dışında kalan çocuklar, ihmal ve istismar edilen çocuklar ve suça sürüklenen çocuklar olarak sınıflandırılmaktadır. Bu gruplar içinde engelli, düşük benlik saygısı veya istismara uğramış çocukların risk altında olduğu vurgulanmaktadır.

Dezavantajlı durumda olup risk altında yaşayan grupları değerlendirdiğimizde, grupların birbirinden bağımsız olmadığı, içiçe geçmiş olmaları dikkat çeker. Örneğin sokak çocuklarının önemli bir kısmı suça itilen çocuklar grubuna da girer. Bu nedenle dezavantajlı durumdaki çocukların sınıflandırılması tam anlamıyla yapılamamaktadır.

Çocuğa "fiziksel şiddet" uygulanması durumunda çocuk "sokağa" kaçmakta; sokakta "suç" ile tanışmakta; "cinsel ve duygusal istismara" maruz kalmakta, "madde bağımlılığı" oluşmakta; "fuhuşa" yönlendirilmekte; çocuk riskli işlerde "çalışmakta"; "duygusal, sosyal"

gelişimi zedelenmektedir. Başka deyişle tek bir riskli durum değil, çoğu zaman birkaç farklı riskli durumla karşı karşıya kalmaktadır. Dezavantajlı çocukların sınıflandırılması, Şekil 3’de özetlenmiştir.

Şekil 3. Dezavantajlı çocukların sınıflandırılması

Çocukları ele alan tüm bilim alanları, dezavantajlı çocukların yaşam sürecine nasıl dahil edileceğine ilişkin bilgi sahibi olması önemlidir (Barret, 2010; Foster, Furstenberg, 2017; Koçancı, 2019).

DEZAVANTAJLI OLMANIN GELİŞİM ALANLARINA ETKİSİ

Dezavantajlı durumların bilişsel ve dil gelişimine etkisi

Dezavantajlı çocukların özellikle erken çocukluk döneminde bilişsel becerilerini geliştirerek eğitim sistemi dışında kalmalarının önlenmesi, potansiyellerini en üst düzeyde kullanmalarının sağlanması önemlidir. Sosyoekonomik düzeyi yüksek aile ortamında yaşayan 0-3 yaş çocuklar, yoksul ailelerin çocuklarından 30 milyon kelime daha fazla kelime dağarcığına sahiptirler (Walker, 2011). Yetersizliklere bağlı olarak akranlarına göre gelişimsel gecikmeler yaşayan çocukların yetersiz oldukları alanlar, çoğunlukla okul öncesi dönemde gözlenir. Okula başladığında okuma-yazma etkinliklerinde güçlükler, risk altındaki çocuğun destek gereksiniminin fark edilmesini sağlar. Bazı çalışmalarda, risk faktörlerinin fazla olmasının, bilişsel gelişim üzerinde etkili olduğu ve çocukların zeka puanlarına yansıdığı ortaya konmuştur (Burningham & Trush, 2003).

Dezavantajlı durumların çocuğun sosyal ve duygusal gelişime etkisi

DSÖ birden fazla risk faktörü olan ailelerde çocuğun sosyal ve duygusal yeterlilik düzeyinin düştüğünü, 13 yaşında duygusal yetersizliklerin daha belirgin olduğunu ve annenin zeka puanıyla ilişkili olmadığına ilişkin rapor hazırlamıştır. Erken çocukluk döneminde çocuğun sosyal beceriler ve duygu kontrolü konusunda desteklenmesi durumunda çocukların, on yıl sonra bile kazanımlarının olduğu gösterilmiştir (Simic, Petrovic & Anicic, 2019).

Dezavantajlı durumların çocuğun fiziksel ve motor gelişime etkisi

Çocukluk döneminde verilen hareket fırsatları çocukların koşma, zıplama, atlama ve yürüme gibi temel hareket becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Hastalık, istismar, ağır işlerde çalışma, yetersiz beslenme, ekran bağımlılığı gibi önlenemez çeşitli nedenlerden dolayı çocukların fiziksel hareketleri kısıtlanmakta, psikomotor becerileri gelişmemektedir. Yoksulluk, eğitim ve sağlık olanaklarından yararlanamama, engellilik, çocuğu travmatik olarak engelleyen nedenlerle çocukların fiziksel ve motor gelişmelerinde yetersizlikler olmakta ve çocuğun tüm gelişim alanları etkilenmektedir (Meadow, 2010).

Türkiye’de risk altında yaşayan ve dezavantajlı durumda olan çocuklara ve ailelerine destekler konusunda önemli çalışmalar yapılmaktadır. Çeşitli nedenlerle gelişimleri risk altında olan çocuklara fırsat eşitliği sunulmalı, toplumsal yaşamın etkin birer üyesi olmaları desteklenmelidir (Öcal, 2015).

VAKA

C.H. 10 yaşında, 4 çocuklu bir ailenin en küçük çocuğudur. Köyde çiftçilik yapan ve sosyal güvencesi olmayan babası vefat etmiştir. Anne Şerife hanım okur-yazar değildir. C.H.’nin iki ablası da ilköğretim mezunudur, her ikisi de eşlerinden boşanmışlardır ve 2’şer çocuklarıyla birlikte C.H.’nin evlerinde yaşamaktadırlar. C.H.’nin ağabeyi bir kavga sırasında öldürülmüştür. Aile, köydeki akrabalarla tartışma yaşadıkları için büyükşehirde olumsuz koşulları olan bir gecekonduyu kiralayıp şehre göç etmişlerdir. Ablaların ikisi de gündelik temizlik işlerine gittiklerinde çocuklarına anne Şerife hanım bakmaktadır. Ablalardan biri temizliğe gittiği binada yüksekten düşerek yürüyemeyecek şekilde engelli olmuştur. Diğer abla, işsiz bir erkekle birlikte yaşamak için çocuklarını da bırakıp evi terk etmiştir. Dört küçük çocuğa ve engelli kızına bakmak için çabalayan Şerife hanım kalp krizi sonucu vefat etmiştir. Bu durumda evi terk eden abla, birlikte yaşadığı alkolik ve işsiz adamla birlikte eve gelip yerleşmiştir ancak o da çocukları ihmal ettiği, aç bıraktığı, kendisi ve çocukların alkolik adamdan sürekli şiddet gördükleri komşular tarafından emniyete bildirilmiştir. Evde bulunan en büyüğü C.H. olmak üzere 5 çocuk, valilik onayı ile kurum bakımına alınmışlardır. Anne çocuklar kurum bakımına alındıktan 3 ay sonra ilk kez çocukları ziyaret etmek için yurda gelmiştir. Çocuklarının adresini yeni bulabildiğini, birlikte yaşadığı adamın fiziksel şiddetinden kaçıp komşuların yanında dönem dönem idareten kaldığını, belli bir kalacak yeri olmadığını, hiçbir sosyal güvencesi ve geliri bulunmadığını ifade etmiştir. Yapılan ayrıntılı görüşmede, kadının kendini ifade etmekte zorlandığı, çelişkili bilgiler verdiği, psikososyal açıdan sağlığının yeterli düzeyde olmadığı görülmüştür. Anne, köyde yaşarken de çoğu zaman aç kaldıklarını ve kendisiyle birlikte, C.H.’nin da küçükken vefat eden babalarından sürekli şiddet gördükleri bilgisini paylaşmıştır. Şiddet ve sürekli aç kalmaktan dolayı, tüm çocuklarının psikolojilerinin bozuk olduğunu eklemiştir. Ekonomik sorunlar ve ailenin düzensizliği nedeniyle iki yıl eğitime ara verdiği tespit edilen C.H., çok isteksiz olmasına karşın okula kayıt edilmiştir. Kurulustaki meslek elemanları tarafından haftalık okul ziyaretlerinde C.H.’nin sınıf öğretmeni, çocuğun öğrenme yetersizliği olduğunu belirtmiştir. Rehberlik araştırma merkezine havale edilen çocuğa değerlendirme ve uygulanan testler sonucunda, dikkat dağınıklığı, akademik becerilerde ileri derecede yetersizlik, görsel algı motor koordinasyon bozukluğu tespit edilmiştir. C.H.’nin rahabilitasyon merkezine devam etmesi sağlanmıştır.

Bu süreçte, kuruluşa kabulünden sonra destekleyici, kabullenici yaklaşımlara rağmen, C.H.’nin kendini ifade etmekte zorlandığı, öfke kontrolü zayıf olduğu için sık sık yurtda arkadaşlarıyla kavga ettiği, saldırgan ve mutsuz olduğu görülmüştür. Kurumdaki yetkililerin yönlendirmesiyle psikiyatrik muayeneye gitmiş, klinik değerlendirmede “İleri derecede davranım bozukluğu, dikkat eksikliği” teşhisi konularak psikiyatrik ilaç kullanmaya başlamıştır.

KAYNAKLAR

- Aydın, D., Şahin, N., Akay, b. (2017). Göç olayının çocuk sağlığı üzerine etkileri, *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi*, 7(1), 8-14. Doi: 10.5222/buchd.2017.008
- Barret, R. (2010). Disadvantaged groups in the labor market. *Economic & Labor Market Review*, 4(1), 18-24.
- Baş, H. (2017). Türkiye’de genç nüfus sorunları ve politikalar, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(27), 255-288.
- Bilgin, R. (2014). Çatışma ve şiddet ortamında büyüyen çocuklar sorunu, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 135-151.
- Burningham, K. & Trush, D. (2003). Experiencing environmental inequality: the everyday concerns of disadvantaged groups. *Housing Studies*, 18(4), 517-536.
- Clancy, P. & Goastellec, G. (2007). Exploring access and equity in higher education: policy and performance in a comparative perspective. *Higher Education Quarterly* 61(2), 136–54.
- Foster, M., Furstenberg, FF. (2017). The most disadvantaged children: trends over time. *Social Service Review*, 73(4), 560-578. <http://www.jstor.org/stable/10.1086/514445>
- Güçlü Yılmaz, F. (2015). Ergen suçları ergen suçlulara yönelik okul içindeki düzenlemeler ve Türk Ceza Kanunu karşılaştırması. *Ankara Barosu Dergisi*, 3(1), 333–354.
- Güngör, M. (2013). Risk altındaki çocukların aile yapıları ve suça yönelimleri Mersin ili örneği, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 21-36.
- Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D. & De Neve, J.-E. (2020) World happiness report 2020, New York: Sustainable Development Solutions Network.
- Karabulut, D., Bekler, T. (2019). Doğal afetlerin çocuklar ve ergenler üzerindeki etkileri, *Doğ. Afet Çev. Derg.*, 5(2), 368-376, Doi: 10.21324/dacd.500356
- Koçancı, M. (2019) Dezavantajlılık, Dezavantajlı Gruplar ve Gri Bölge. İçinde A.D. Ergun, M.K. Namal, M. Koçancı (Eds.), Türkiye’de Sosyal Politika ve Dezavantajlı Gruplar, İstanbul: Kırmızı Yayınevi.
- Meadow, S. (2010). The Child as a Social Person. Newyork: Routhledge.
- Sameroff, A.J., Seifer, R., Baldwin, A. & Baldwin, C. (1993). Stability of intelligence from preschool to adolescence: The influence of social and family risk factors. *Child Development*. 64(1), 80–97.
- Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023). Kalkınma Bakanlığı Eğitim Sisteminde Kalitenin Artırılması Özel İhtisas Komisyonu Raporu. sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/EgitimSistemindeKaliteninArtirilmasiOzellhtisasKomisyonuRaporu.pdf
- Öcal, A. (2015). Dezavantajlı gruplar ve sosyal bilgiler. Ankara: Pegem.
- Ögel, K. (2005). Sokaklar tiner kokuyor, İstanbul: Yeniden Yayınları.

- Sarvan, S., Efe, E. (2020). Suriyeli çocuk mülteciler ve sorunları, *BAUN Sağ Bil Derg*, 10(1), 55-62.
- Schwartz, B. & McCauley, M. (2007). Child abuse: a global perspective. Nicky Ali Jackson (Ed.), *Encyclopedia of Domestic Violence*, New York: Routledge, ss.119-123.
- Seçer, Z. (2018). Risk altındaki çocuklar ve eğitimleri, İstanbul: Eğiten Kitap Yayınları.
- Simic, N., Petrovic, V. & Anicic, D. (2019). Advantages and disadvantages of advertising by social networks. *JPMNT-Journal of Process Management – New Technologies, International*, 7(3), 58-71. doi:10.5937/jouproman7-21994
- Toklucu, D.K. (2018). Dezavantajlı çocukları topluma kazandırmak Türkiye’de koruyucu ailelik, Ankara: Seta Yayınları.
- Turner, F. J. (2000). *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approach*.
- Türkiye–UNICEF İşbirliği Programı (2016-2020). UNICEF Her Çocuk Yıllık Raporu. <https://www.unicef.org/turkey/media/7351/file/UNICEF%20T%C3%9CRK%C4%B0YE%20YILLIK%20RAPORU%20-%202018.pdf>
- Türkiye’deki Risk Altındaki Çocuklar Raporu (2019). Tuvana Okuma İstekli Çocuk Vakfı Yayınları. www.tocev.org.tr/Uploads/Documents/TOCEV%20Rapor%5B2%5D.pdf?fp=2608929755
- Türkiye’de Çocukların Durumu Raporu (2011). UNICEF Türkiye Çocuk Raporu, Proje Birimi. abdigm.meb.gov.tr/projeler/ois/egitim/032.pdf
- UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) (2019). Figures at a glance, statistical yearbooks. Available at: <http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>. Erişim tarihi: 21.12.2020
- UNICEF (2019). Türkiye’de geçici koruma altındaki çocukların eğitime ilişkin istatistik raporu.
- Walker, S.P. (2011). Inequality in early childhood, risk and protective factors for early child development. *The Lancet*. 378(9799), 1325–38.
- World Health Organization (2014). Environmental health criteria, principles for evaluating health risks from chemicals during infancy and early childhood: the need for a special approach. Geneva.
- Yavuz, S. & Özmete, E. (2012). Türkiye’de genç bireyler ve ebeveynleri arasında yaşanan sorunların “Aile Yapısı Araştırması” sonuçlarına göre değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(29), 9-29.